

Qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi sahəsində məktəb rəhbərinin işi

Müəllimlərin ixtisasının artırılması sistemində yenilikçi müəllimlər mühüm rol oynayır. Qabaqcıl təcrübə geniş anlayışdır. Yenilikçilik, novatorluq qabaqcıl təcrübənin tərkib hissəsidir, onun əsasıdır, başlıca xüsusiyyətidir. Qabaqcıl təcrübə odur ki, başqa müəllimlər də ondan istifadə edir, nəyi isə onlara verir.

Yenilikçi olmaq fərdi yaradıcılıqdır ki, həmin müəllimin işində gözəl nəticələr verir. Başqa müəllimlər onun kimi işləyə bilmirlər. Qabaqcıl təcrübə o vaxt yenilik novatorluq olur ki, müəllim hər hansı yeni bir ideya sürür. Bu ideya ona qədər deyilməmişdir. Məs: Makarenko, Suxomlinskiyin ideyalarını qeyd etmək olar. Heç kim kollektivi Makarenko kimi təşkil edə bilmir, təsəvvür dərslərini Suxomlinski kimi keçə bilmir, pedaqoji nailiyyət axtarış, yaradıcılıq olmadan mümkün deyil.

Qabaqcıl təcrübəni öyrənilib ümumiləşdirməyin mühüm vasitələrindən biri açıq dərstdir. Müəllimlər dərslərini dinləmək və təhlil etmək pedaqoji laboratoriya olan məktəbin bütün müəllim kollektivini səfərbərliyə almağa, onun vahid məqsəd uğrunda birləşməsini təmin etməyə xidmət edir. Müəllimlərin attestasiyasından məqsəd səmərəli differensial xidmət yaratmaq, təhsil işçilərinin əməkhaqlarını dərəcələr üzrə artırmaqdır. Bu zaman müəllimlərin peşəkarlığı, ustalığı, müntəzəm olaraq öz ixtisaslarını artırmağı nəzərə alınır. Attestasiyadan keçən müəllimə baş müəllim, I və II kateqoriyalı müəllim adı verilir. Məktəbdə dərslərin yekunlaşdırılması mühüm yer tutur. Dərslərin yekun vurmaq, il ərzində aparılan qeydləri nəzərdən keçirmək, təhlil-tərkib etmək, qarşı-qarşıya qoyub müqayisə etmək, ümumiləşdirmə aparıb nəticələr çıxarmaq deməkdir. Dərslərin elə bir pilləkəndir ki, onunla yalnız şagirdlər deyil, müəllimlər də yüksəklərə qalxırlar. Dərslərin hər bir müəllimin mənəvi zənginliyi öyrənilir, onun həmin pilləkənlə necə ucaldığı təhlil edilib nəticə çıxarılır. Bu isə o deməkdir ki, hər bir məktəbin özünün siması olmalıdır.

Gənc müəllimdə özünə nəzarətin təmzinlənməsi

Məktəbə gənc müəllimlər gəlir. Onların yaşlı və təcrübəli müəllimlərin köməyinə ehtiyacı var. Çünki onlar pedaqoji praktika dövründə müəyyən bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmiş olsalar da, hələ uşaqlarla necə işləməyin sirlərinə bələd deyillər. Ona görə də gənc müəllimlər müəyyən çətinliklərlə rastlaşırlar. Gənc müəllimə mühazirə oxumaq, nəzəri məlumatlar verməyə ehtiyac yoxdur. Onlar bu məsələləri bilirlər. Onlara praktiki kömək etmək lazımdır. Praktiki köməyə isə konkret dərslər, tədbirlər necə hazırlaşmaq, sənədlərin hazırlanmasına cəlb etmək, şagirdlərlə necə danışmaq, onlara necə fərdi yanaşmaq və s. daxil etmək olar. Tədris işləri üzrə direktor müavini gənc müəllimə dərslərin planını necə tədris etməyi, jurnalı necə yazmaq, zəruri sənədləri necə hazırlamağı başa salır. Ən çox diqqət dərslər hazırlaşmağa yönəldilir. Dərs elə hazırlaşmaq lazımdır ki, dərslərdə şagirdlərə boş vaxt qalmasın. Başqa sözlə şagirdin başı düşünməli, əli işləməlidir. Dərs müəllimin ümumi və pedaqoji mədəniyyətinin güzgüsü, onun intellektual zənginliyinin ölçüsü, görüş dairəsinin, bilik səviyyəsinin göstəricisidir. Gənc müəllimi inandırmaq lazımdır ki, dərslərin müvafəqiyətlə keçməsinin birinci şərti materialın dəqiq, aydın, elmi əsaslarla əsaslı şəkildə izahıdır. Gənc müəllimə köməyin ən təsirli və səmərəli forması açıq və nümunəvi dərslərin təşkilidir. Təcrübəsiz müəllim həmkarlarının dərslərində olmaq, onlardan öyrənmək istəyir. Gənc müəllimin nailiyyəti onun səsinə, jestlərinə və mimikasından, geyimindən çox asılıdır. Müəllim ilk dəqiqədən başlayaraq necə durmaq, necə oturmaq, səs tonunu necə qaldırmaq, necə gülməyi, necə baxmaq bacarmalıdır. Ali və orta təhsil müəssisələrində alınmış biliklər pedaqoji ustalığın formalaşdığını müəyyən edə bilməz. Yalnız özünütəhsil və yaradıcı axtarışlar sahəsində müəllim öz ustalığını artırabilir. Belə bir məsuliyyətli mərhələdə gənc müəllimə məktəp rəhbərləri, təcrübəli müəllimlər kömək etməlidirlər. Gənc müəllimin necə müəllim olması qismən onların necə kömək etmələrindən asılı olacaqdır. Əsas məsələ deyəcəyiniz mövzuya necə hazırlaşmaqdan, istifadə edəcəyiniz əyani, texniki vasitələrin olmasından, mövzunu aydın şərh etməyinizdən, düzgün təqdimatdan asılıdır. Dərs hazırlıqda əsas cəhət psixoloji özünütənzimləmədir.

Kurikulum və təlimin əsasları

Kurikulumun mənası – xüsusi ənənəvi dərslərdən uzaqlaşmaqla, fəal təlim metodlarından istifadə etməklə müasir dərslərin qurulmasına üstünlük verməkdir. Belə ki, öyrədən və öyrənən arasında əməkdaşlıq təmin edilməli, meyl və maraqları nəzərə alınmaqla bütün şagirdlərə əlverişli təlim şəraiti yaradılmalıdır. İnteraktiv termini isə “dialoq, qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək” kimi izah olunur. Fəal interaktiv təlim metodları və üsullarının (qruplar, cütlər, rollar, əqli hücum nəticə və s.) tətbiqi tədris prosesini xeyli intensivləşdirir, onu hər bir şagird üçün əhəmiyyətli və maraqlı edir, dərstdə fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradır, bununla da təlimin inkişafetdirici aspektini xeyli gücləndirir.

Kurikulum və təlimin əsasları aşağıdakılardır:

- 1) Standartların reallaşdırılması baxımından sinif üzrə prespektiv planlaşmanın aparılması.
- 2) Müəllimin cari dərslərinin nəzərdən keçirilməsi və dərslərin gedişinin müşahidə edilməsi.
- 3) Standartların düzgün seçilməsi.
- 4) Məqsədin standarta uyğunluğu.
- 5) Məqsədin reallaşdırılması üçün əlverişli forma və üsulların seçilməsi.
- 6) Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya.
- 7) Resurslardan məqsədəuyğun istifadə.
- 8) Motivasiyanın məqsədəuyğun qurulması.
- 9) Tədqiqat sualının təlim məqsədinə uyğunluğu.
- 10) Təlim tapşırığının problemin həllinə istiqamətlənməsi və şagirdlərin potensial imkanına uyğunluğu.
- 11) Dərs prosesində müəllim-şagird münasibətləri.
- 12) Cüt və ya qrup tərkiblərinin məqsədli şəkildə müəyyənləşdirilməsi və təlim prosesində bunun düzgün nəzərə alınması.
- 13) Şagirdlərin əməkdaşlığının təşkili.
- 14) Şagirdlərin müstəqil işləmə bacarığı.
- 15) Şagirdlərin təqdim etmə və fikirlərini əsaslandırma bacarığı.
- 16) Şagirdlərin qiymətləndirilməsi
- 17) Müəllim nitqinin aydınlığı.
- 18) Dərstdə vaxtdan səmərəli istifadə.

Kurikulumun əsas funksiyaları fənlərarası əlaqə və ardıcılığının təmin edilməsi, fənnin məzmununun cəmiyyətin tələbinə uyğun olaraq daim təkmilləşdirilməsi, dərstdə təlim texnologiyalarının interaktivliyinin təmin olunmasıdır.

Yeni təlim texnologiyasının ənənəvi dərsdən üstün cəhətləri.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə keçirilən müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstün cəhətləri ilə fərqlənir:

1. Ənənəvi dərsdə təlim müəllim-dərslük-şagird paradigması ilə qurulduca, müasir dərsdə şagird-dərslük-müəllim paradigması üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafını təmin edir.

2. Müasir dərsdə əsasən gözlənilən nəticə alınır. 3. Müasir dərs şəxsiyyət yönümlü olur. 4. Müasir dərsdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur.

Fəal interaktiv təlim şagirdlərin fəal idrak fəaliyyətinə əsaslanan və təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən təlimi nəzərdə tutur. Çox vaxt bu anlayışın sinonimi kimi "interaktiv təlim metodları" anlayışından istifadə olunur. Belə ki, interaktivlik termini "dialoqu, qarşılıqlı təsiri" bildirir. Fəal təlim metodu müasir prinsiplərə əsaslanan təlimdir. Fəal təlim tədrisin və idrak fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması metodlarının məcmusudur. Bu təlim üçün aşağıdakı cəhətlər səciyyəvidir:

-Müəllim tərəfindən şüurlu surətdə idraki problem situasiyanın yaradılması, problemin həlli prosesində şagirdlərin fəal, tədqiqatçı mövqeyinin stimullaşdırılması, şagirdlər üçün yeni və zəruri olan biliklərin müstəqil kəşfi, əldə edilməsi və mənimsənilməsi üçün şəraitin yaradılması. Fəal dərs ənənəvi dərsdən onunla fərqlənir ki, uşaqlar özləri biliyi əldə edir, onlar fəaldır, təlim prosesinə cəlb olunurlar, müəllim bələdçi rolunu oynayır, amma sinfə hakim olmur, sinfdəki iqlim uşaqların sərbəstləşməsinə, səbəb olur, uşaqlar öz fikirlərini söyləməyə qorxmurlar. Baxmayaraq ki, fəal interaktiv təlim ənənəvi dərsdən fərqlənir, fəal dərslərin dəqiq strukturu var və qarşıya qoyulan məsələləri həll etməyə imkan verir uşaqlar biliklərə yiyələnir tədris proqramı zərər çəkmir. Təlim prosesində təfəkkürün fəallaşdırılması məntiqi tənqidi və yaradıcı təfəkkür habelə problemlərin həlli və qərar qəbul edilməsi üzrə verdişlər qarşılıqlı hörmət hissi və əməkdaşlıq verdişləri formalaşdırılır.

Fəal interaktiv təlimə müəllim və şagirdin mövqeyi.

Fəal interaktiv təlimdə şagirdin mövqeyi-kəşf edən “tədqiqatçı” mövqeyidir.O gücü çatdığı məsələlər və problemlərlə üzləşərkən,bunları müstəqil tədqiqat prosesində həll edir.Şagirdlər təlim prosesinin tam hüquqlu iştirakçısı olaraq,bu prosesdə tədqiqatçı kimi çıxış edirlər və bilikləri fəal axtarış və kəşflər prosesində mənimsəyirlər.

Fəal interaktiv təlimdə müəllimin mövqeyi – “bələdçi,aparıcı”mövqeyidir,problemlə vəziyyətləri planlı və istiqamətlənmiş surətdə təşkil edir,şagirdlər qarşısında tədqiqat məsələlərinin meydana çıxmasına şərait yaradır və onların həllinə metodik kömək göstərir.Dünya təcrübəsi göstərir ki,fəal təlim metodu müəllim üçün dərslərin keyfiyyətini artırmaqda bir vasitə ola bilər.Bu metod şagirdlər üçün dərsləri çox maraqlı və cəlbedici edir.Fəal təlim həm təlimin məzmununu öyrənilməsinə,həm də bu məzmunun tətbiqini daha səmərəli edir,şagirdlərin dərk etmə fəaliyyətini daha da fəallaşdırır.Şagirdlərin öyrənməyə həvəsi və nailiyyətləri artdıqca,müəllimin də fəaliyyəti yüngülləşir.Lakin bu o demək deyil ki,müəllimin zəhməti azalır.Fəal interaktiv dərslərin hazırlanması müəllimdən planlaşdırma mərhələsində daha çox zəhmət tələb edir.Fəal təlimin üstünlüklərinə baxmayaraq,müəllim ənənəvi,izahedici,illustrativ metodlardan istifadəsindən tam imtina etməməlidir.Təlimin məqsədindən,məzmunundan,şagirdlərin hazırlığından asılı olaraq müəllim öz seçimini etməlidir.Məsələn,müəllim bacarıq və verdişlərin formalaşması məqsədini qoyursa,o daha çox reproduktiv (təkrarlama və model üzrə iş)metodu üstün tuta bilər.Əgər təlimin məzmunu çox mürəkkəbdirsə,çoxlu sayda yeni anlayış və məlumatları bilməyi tələb edirsə,bu zaman ənənəvi – izahedici – illüstrativ metod daha çox səmərə verə bilər.Lakin ənənəvi dərslərin gedişində də interaktiv elementləri(düçündürücü suallar vermək,cütlüklərdə qısa fikir mübadiləsi etmək müşahidə olanları şərh etmək və s.)salmaq mümkündür və məqsədəuyğundur.Beləliklə,fəal metodların tətbiqi müəllimin məharətindən və peşəkarlıq səviyyəsindən nəzəri və praktik hazırlığından asılıdır.

Kurikulumun əsas prinsipləri

Kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

-Təhsilin məzmununun və təlim strategiyalarının zamanın və cəmiyyətin tələblərinə uyğunluğu. Başqa sözlə tələbyönlülük.

-Təlimin nəticələrinin, standartlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və təlimin nailiyyətlərinin onlara istiqamətləndirilməsi. Başqa sözlə nəticəyönlülük.

-Şagirdlərin inkişafı, tələbatları, maraq və meyllərinin daim diqqət mərkəzində saxlanması. Başqa sözlə, şagirdyönlülük.

-Bütün şagirdlərə öz idrak potensialından istifadə etmək, şəxsi qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək imkanını vermək. Başqa sözlə inkişafetdiricilik.

Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə müstəqillik, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşır. Yeni yanaşmanın mahiyyəti ondadır ki, təlim şagirdlərin yaddaşının təkə yeni elmi biliklərlə (informasiya ilə) zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsi, ən mühüm bacarıq və vərdişlərinin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlib. Bu zaman şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında, xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını, aşkar etməyi nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər. Fəal təlimin tətbiq edilməsi məktəbdə şəraiti dəyişərək şagirdlərin özünə inamını artırır, şəxsiyyətlərarası münasibətləri yaxşılaşdırır, məktəbə və oxumağa olan münasibəti daha müsbət edir, biliklərə müstəqil məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə etmək vərdişlərini formalaşdırır. Beləliklə, fəal təlimin zərurəti I növbədə ondan ibarətdir ki, şəxsiyyətdə bu qabiliyyətlərin formalaşdırılması daim dəyişən şəraitə uyğunlaşma və onun həyata effektiv daxil olmasına imkan yaradır.

Fəal interaktiv təlimin üstünlüyü

Fəal interaktiv təlim metodu aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

-Təlimin subyekt-subyekt xarakter daşması, şagirdlərin fəal öyrənmə mövqeyi, təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyi, iştirakçıların bütün dərs zamanı fəallığı, dərsin əvvəlində problemi situasiya yaradılması və dərs prosesinin problemin həllinə yönəldilməsi, düşündürücü və istiqamətləndirici suallar vasitəsilə şagirdlərin yeni biliklərin müstəqil kəşf edilməsinə yönəldilməsi, təlimin tədqiqat üsulu ilə keçirilməsi, dərsin dialoq şəklində aparılması, əks əlaqənin yaradılması, əməkdaşlıq və qrupda qarşılıqlı fəaliyyət, həyati məqsədlərə nail olmaq üçün biliklərin yaradıcı tətbiqi.

Fəal təlimin əsas üstünlüyü – real idrak motivasiyasının (biliklərə yiyələnmək həvəsinin) yaranmasıdır. Bu da idrak fəaliyyətinin gedişində şagirdlərin təfəkküründə gerçək ziddiyyətlərin həlli imkanlarına əsaslanır. Real ziddiyyətlərdən yaranan emosiyalar əqli ehtiyatların sərbəibliyini təmin edir, idrak fəaliyyətini şövqləndirir, diqqəti uzun müddət cəmləməyə imkan yaradır. Biliklər hazır şəkildə deyil, onların müstəqil surətdə kəşfi sahəsində mənimsənilir, yəni mənimsəmə prosesi passiv deyil, fəal xarakter daşıyır. Əgər şagird öz istəyinə və öz fəaliyyətinə əsasən yeni bilikləri kəşf edərsə, onda o, dərsə yaradıcı və maraqla yanaşır, əldə etdiyi bilikləri uzun müddətə və möhkəm mənimsəyir. Fəal təlim metodunun tədris prosesinə daxil edilməsi şagirdlərin passivliyinin aradan qaldırılmasına, lazım olan təfəkkür xüsusiyyətlərinin və yaradıcılığın formalaşdırılması və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. Təlimin səmərəliliyi, daha qısa müddətdə daha çox informasiyanı mənimsəmək imkanını xeyli artırır. Bunun aşağıdakı səbəblərini göstərmək olar:

1. Şagirdlərin idrak fəaliyyəti və təlim motivasiyası hesabına.
2. Təfəkkürə əsaslanaraq biliklərin müstəqil, məhsuldar və yaradıcı şəkildə əldə edilməsi və mənimsənilməsi sayəsində.

Bu təlim prosesində təfəkkür reallaşdırılır, məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkür vərdişləri, problemlərin müstəqil həlli və qərar qəbul edilməsi üzrə vərdişlər qarşılıqlı hörmət hissi və əməkdaşlıq vərdişləri formalaşdırılır.

Təlim məqsədlərinin taksonomiyası

Təlim məqsədlərinin şəbəkəli və ya sistemli təsnifatı taksonomiya adlanır. Mənşəcə yunan sözü olub, taxus – qayda ilə yerdəyişmə, romos – qanun deməkdir. Təlim məqsədlərinin taksonomiyası tədris prosesini elmi-metodik səviyyədə planlaşdırmaq və nəticəsini ölçmək imkanı verir. Müasir təlim nəzəriyyəsi təlim məqsədlərini sahələrə görə deyil, təlimin təhsil, inkişafetdirici və tərbiyəedici məqsədlərinə görə müəyyənləşdirir. Təhsildə taksonomiya aşağıdakı amillərə görə vacibdir:

Təhsildə qarşıya düzgün məqsəd qoymaq, tapşırıqları düzgün analiz etmək, adekvat qiymətləndirmə vasitələri seçmək, təlim məqsədlərinə əsasən düzgün təhlil aparmaq. Təlim məqsədlərinin taksonomiyası dərsin gedişində gerçəkləşir. Bu keşməkeşli nöqtənin hər bir saniyəsində köklü bir fenomen – təlim nəticələri fenomeni xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Taksonomiya konsepsiyasında təlimin nəticələri prioritet sahə sayılır. Müəllim bu köklü problemlə uğurla həll etmək üçün şagirdlərdə intellektual qabiliyyətlərin, təfəkkürün və təxəyyülün, verbal informasiyaların, mənəvi keyfiyyətlərin və s. necə və hansı şəkildə inkişaf etdiyini həll etməli, onların inkişafı üçün psixoloji ölçülərlə şərait yaratmalıdır. Bu müəllimin köklü psixopedaqoji missiyasıdır. Şagirdlərin özlərinin öyrənməyə qabiliyyətləri, əqli inkişaf səviyyələri, idrak imkanları, fərdi psixi hadisələri və s. görə bir-birindən fərqlənirlər. Bu baxımdan onların hamısı ilə eyni yolla işləmək istənilən nəticəni vermir. Bu cəhət təlimin fərdiləşməsi və diferensiasiyası anlayışlarını irəli sürür. Təlimin fərdiləşməsi şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin təlim prosesində nəzərə alınmasıdır. Əgər fərdi yanaşma şagirdlərin qruplaşdırılması formasında aparılırsa, buna təlimin diferensiasiyası deyilir. Təlimin fərdiləşdirilməsi və diferensiasiyası müxtəlif yollarla aparılır

-Tədris işinin sinifdaxili qrupdaxili fərdiləşdirilməsi

-Təlimin diferensiasiyası

Pedaqoji texnologiya

Pedaqoji texnika dedikdə müəllimin pedaqoji vəzifələri həll etməyə yönəlmiş ardıcıl, qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyəti başa düşülür. Yeni pedaqoji texnologiya əvvəlcədən planlaşdırılmış pedaqoji prosesi planauyğun və ardıcıl olaraq təcrübədə həyata keçirməkdir. Pedaqoji texnologiya dedikdə pedaqoji ustalığ da nəzərdə tutulur. O pedaqoji prosesin uğurla keçirilməsinin əsas şərtlərindəndir. Pedaqoji fəaliyyətin nəticələri müəllimin pedaqoji texnikaya yiyələnmə səviyyəsindən də çox asılıdır. Pedaqoji texnikanın bir sahəsini də pedaqoji ünsiyyət təşkil edir. O, müəllimlərlə şagirdlər arasında qarşılıqlı fəaliyyətin məqsəd və məzmunundan irəli gələn bir prosesdir. Onun məzmunu nizamnamə sənədləri, tədris planları və proqramları ilə müəyyən edilir.

Yeni təlim texnologiyaları əsasında tədris edilən dərslərdə müəllimin rolu texnologiyaya aşağıdakı sxemdə göstərilən funksiyaları yerinə yetirilməsi ilə bağlı daxil edilə bilər:

Müəllim – rəhbər – təlimatçı – fasilitator (bələdçi) – təşkilatçı – dizayner.

Sxemdən də görünür ki, müəllimin funksiyalarına dizayner anlayışı da daxil edilmişdir. Burada dizayner müəllimin təhsil prosesinin məzmunu ilə bağlı kurikulumlara uyğun mövzu seçməsi və onun məzmununu müəyyənləşdirməsi, onu şagirdlərin imkanlarına uyğunlaşdırması mənasında başa düşülməlidir. Pedaqoji texnologiya pedaqoqun şəxsiyyətinin müxtəlif təzahür formalarını nəzərdə tutur. O pedaqoji məsələlərin həllinə yönəlmiş əvvəlcədən layihələşdirərək planlı və ardıcıl həyata keçirilməsidir. Müasir təlim texnologiyası öyrətmə və öyrənmə fəaliyyətinin təşkilində, pedaqoji prosesin gedişində, yeniləşdirilməsində, qiymətləndirmədə və digər təlim xarakterli işlərdə nəzərə alınan, istifadə olunan forma, üsul və tərzlərin kompleks həyata keçirilməsidir. Təlim texnologiyasına öyrədən-öyrəninin fəallığının təşkili, öyrənmənin nəticəsi, korreksiya aparılması, öyrənmənin daha fəal və müstəqil qurulması, nəticələrin əldə edilməsi və qiymətləndirmə daxildir.

Pedaqoji kollektivdə psixoloji iqlimin yaradılması

Gənclərin təhsili və tərbiyəsi müəllimlərin birgə əməyi sayəsində mümkün olur. Vahid pedaqoji baxışın olması müəllim kollektivi üçün mühüm keyfiyyətdir. Bu baxımdan o, müəyyən təşkilati struktura malikdir və kollektiv üzvlərinin qarşılıqlı asılılıq, qarşılıqlı nəzarət münasibətlərini müəyyənləşdirir. Bu strukturda pedaqoji şura, fənn metodik birləşmələri, sinif rəhbərləri və məktəb rəhbərləri fəaliyyət göstərir. Birgə fəaliyyət və ünsiyyət prosesində pedaqoji kollektivdə 2 cür münasibət sistemi yaranır:

1) Rəsmi münasibətlər - öz fəaliyyətlərini təşkil etmək və həyata keçirmək üçün müəllimlərin arasında yaranan qarşılıqlı münasibətdir. Məs: müəllimlərin bir-birləri ilə işgüzar münasibətləri, müəllimlərlə rəhbərlik arasında mövcud olan idarəetmə münasibətləri.

2) Qeyri-rəsmi münasibətlər – bütün pedaqoji kollektivi əhatə edən ümumi şəxsiyyətlər arasında əxlaqi-psixoloji münasibətlər, ayrı-ayrı müəllimlərin arasında seçici simpatiyaya əsaslanan seçici münasibətlərdir.

Pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyi və psixoloji iqlimin yaranması onun düzgün idarə olunmasından, rəhbərlikdən asılıdır. Bu baxımdan müxtəlif sosial-psixoloji funksiyalar həyata keçirilir.

- 1) Kollektivin təşkili - müəllimlərin qarşılıqlı münasibətlərini, intizamını qaydaya salmaqdır.
- 2) Məqsəd yönəlişliyi – məktəbin idarə olunmasının sosial funksiyasının həyata keçirilməsinə yönəlmiş məqsədlərin təşəkkülüdür.
- 3) Kollektivin fəallaşdırılması və fəaliyyətinin planlaşdırılması – kollektivin təlim-tərbiyə işlərində yüksək nəticələr əldə etməsinə yönəlmiş sosial əmək gərginliyini, şəraitini yaratmaq və müdafiə etməkdir.
- 4) Kollektivin birliyinin təmin edilməsi – müəllimlərin daxili-psixoloji eyniyyəti olub, mürəkkəb psixi funksiya kimi özünü göstərir.
- 5) Özünüidarəetmənin təşəkkülü – müəllimləri fəal idarəetmə fəaliyyətinə cəlb etmək, pedaqoji fəaliyyətdə ictimai rəyin təşəkkülü, psixoloji iqlimin bütün cəhətlərinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilən tələbat və bacarıqların inkişafı.

Pedaqoji kollektivdə psixoloji iqlim bir sıra amillərdən – kollektivin aid olduğu həyat şəraitindən, məktəb rəhbərlərinin rəhbərlik üslubundan, kollektiv üzvləri arasında sosial-psixoloji uyuşmadan asılıdır.

Müasir müəllimi necə görürəm.

Müəllim xüsusi hazırlıq keçmiş və pedaqoji fəaliyyətlə peşəkarcasına məşğul olan insandır. Yalnız o, pedaqoji biliklərə müvafiq olaraq hərəkət etməyi bacarır, öz peşə borcunu keyfiyyətlə icra etmək üçün müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyır. Bəzən müəllimi ikinci valideyn adlandırırlar. Müəllim elə bir şəxsdir ki, uşaq altı yaşda kimi valideynin himayəsində, 6 yaşdan sonra həm valideynin, həm də müəllimin himayəsində olur. Bu baxımdan da müəllim uşaqla olan təmasına xüsusi fikir verməli, uşaqlarla necə davranmaq lazım olduğunu bilməlidir. Müəllim üçün bir sıra sahələr var ki, onları bilməsi vacibdir. Məsələn, müəllim psixologiya sənətini bilməli, pedaqogika sahəsində bilikləri olmalı, idarəedici və təşkilatçılıq bacarıqlarına malik olmalıdır və s.

Psixologiya müəllimə hər zaman lazım olur, çünki, müəllim şagirdlərlə təmasda olduğu zaman psixoloji durumlarda necə hərəkət edəcəyini bilməlidir. Pedaqoji durumlarda necə hərəkət edəcəyini bilməlidir. Pedaqogika sahəsi müəllimin ən yaxın dostu olmalıdır. Bu sahəni bilməyən müəllim şagirdlərə zəngin bilik vermək qabiliyyətində ola bilməz. İdarəedicilik və təşkilatçılıq bacarıqları müəllim üçün vacib olmasada, amma zəruri şərtlərdən biridir. Çünki, dərslərini idarə etmək müəllimin üzərinə düşdüyündən bu sahədə biliyi olan müəllim rahatlıqla idarə edə bilər. Müəllim bir şəxsiyyət kimi şagirdlərin ona münasibətlərində yaşayır. Savadlı müəllim şagirdə hazır bilikləri verməməli, onun beynində fikrin meydana gəlməsinə, yaranmasına kömək göstərməlidir. Professor Mərdanovun sözlərinə görə, müəllimlər diqqətlərini şəxsiyyətyönümlü tədris üzərində cəmləşdirməzdən əvvəl öyrənənlərin özlərində öyrənmə prosesində olan şəxs kimi yanaşmalıdırlar. Əgər istifadə edilən metodlar öyrənmə prosesinə yenilik gətirmirsə, onlardan istifadə etmək lazım deyil. Müəllimlər tədricən öyrənmə prosesinə yenilik gətirməyən ənənəvi metodlarda əl çəkməli və mümkün qədər yeni metodlar axtarmalıdırlar.

Müəllim keyfiyyəti – humanizm.

Müəllim üçün ən vacib keyfiyyətlərdən biri humanizmdir. Humanist münasibətlər şagirdin şəxsiyyətinə maraqdan, onun vəziyyətinə şərik olmaqdan, fikrinə hörmət etməkdən, tədris fəaliyyətinə yüksək tələbkarlıqdan və s. ibarətdir. Müəllimin sosial-psixoloji portreti aşağıdakı cizgilərlə təsvir olunur:

-Müəllim hər bir şagirdə hörmətlə yanaşır, onun insan məziyyətlərini yüksək dəyərləndirir, şagirdin taleyi ilə yaxından maraqlanır, onların qabiliyyət və istedadına optimistcəsinə inanır, şagirdlərlə onların partnyoru kimi əməkdaşlıq edir, onları stimullaşdırmaq yolu ilə daxili motivlər yaradır, şagirdlərin növsanlarına dözümlüdür, ünsiyyət mədəniyyəti seçimidir. Bir sözlə müəllim stolu arxasında oturan insan hər şeyə cavabdehdir. O, çox şeyi bilir və bacarır. Müəllim-şagird münasibətlərinin humanistləşdirilməsi böyük bir amala-şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasına, inkişaf etdirilməsinə, özünüaktualaşdırılması üçün şəraitin yaradılmasına xidmət etməlidir. Müasir məktəbin mühüm vəzifəsi – gənc nəsle elmlərin əsaslarına dair dərin və möhkəm biliklər vermək və onları tətbiq etmək bacarıq və vərdişlərini aşılamaqdır. Burada həlledici rol müəllim oynayır. Müəllimin pedaqoji ustalığını şərtləndirən cəhətlərdən biri də onun pedaqoji bacarıq və qabiliyyətləridir. Müəllimin pedaqoji bacarıq və vərdişlərini 4 istiqamətdə qruplaşdırırlar:

- Məlumatverici bacarıq və vərdişlər;
- Səfərbəredici bacarıq və vərdişləri;
- İnkişafetdirici bacarıq və vərdişlər;
- İstiqamətləndirici bacarıq və vərdişlər;

Bütün pedaqoji qabiliyyətləri isə şərti olaraq 3 qrupda birləşdirirlər

- Şəxsi qabiliyyətlər;
- Didaktik qabiliyyətlər;
- Təşkilati-kommunikativ qabiliyyətlər.

Yaşadığımız dövr elə bir dövrdür ki, müəllim peşəkarlığının müasir səviyyədə olmasını tələb edir. Əgər XXI əsrdə yaşayırıqsa, deməli zəmanə ilə uzlaşmaq vacibdir. Hər sahədə yenilikləri tətbiq etmək insanlar üçün əlverişlidir. Bu sahələr sırasında müəllim sənəti də həmişə yeniliklər tələb edən sənətdir.

Müəllimin şəxsi və peşə keyfiyyəti.

Müəllimin fəaliyyətində əqidəsi, sosial mənəvi istiqaməti, ictimai borc və vətəndaş məsuliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əqidə müəllimin sosial fəallığının əsasında durur. Müəllim vətəndaş olmaqla öz xalqını və dövlətini təmsil edir. Onun vəzifəsi xalqın milli-mənəvi dəyərləri əsasında vətəninə sədaqətli, möhkəm əqidəli, yüksək ideyalı və mükəmməl bilikli vətəndaşlar tərbiyə etməkdir. By vəzifə müəllimin peşə keyfiyyəti, pedaqoji borcu və məsuliyyəti ilə müəyyən edilir. Pedaqoji borc müəllimin elmi – idraki hissələrinə əsaslanaraq onun pedaqoji mənəviyyatını təşkil edir. Peşə borcunu və məsuliyyət hissini dərk etməklə müəllimin həmkarları ilə, valideynlər və uşaqlarla yaratdığı qarşılıqlı əlaqəsi pedaqoji taktı təşkil edir. Pedaqoji takt həm həddibilmə, həm şüurlu surətdə hərəkətləri hissələrə bölmə və ona nəzarət etmək bacarığıdır. Müəllimin pedaqoji taktikası istənilən hərəkətin nəticəsini əvvəlcədən görərək, ona uyğun motivi, yeri, zamanı seçməsi və vaxtında onları dəqiqləşdirməsidir. Müasir müəllim öz ixtirasının müxtəlif sahələrini, sosial-iqtisadi və mədəni problemləri həll etmək üçün onun imkanlarını və tədris etdiyi elmə aid bütün yenilikləri mükəmməl bilməlidir. Bu səbəbdən müasir müəllimlərdən yüksək vətəndaşlıq məsuliyyəti, ictimai fəallıq, uşaqlara məhəbbət, şəxsi nümunə, əsl ziyalılıq, mənəvi mədəniyyət, başqaları ilə birlikdə işləmək, fiziki və psixi sağlamlıq tələb olunur. Beləliklə, müəllim tədris etdiyi, fənni onun metodikasını dərinlən bilməli, yüksək mədəniyyətə sahib olmalı, şagirdlərini qəlbən sevməli, onların fərdi xüsusiyyətlərini bilməli, pak, təmiz əxlaq sahibi, humanist olmalı, vətəninə, xalqını və millətini dərinlən sevməli və bu sevgini şagirdlərinə də aşılmalıdır.

Məktəbdə psixoloji xidmətin əsasları.

Məktəbin öz vəzifələrini yerinə yetirə bilməsi üçün psixoloji köməyə ehtiyacı vardır. Məktəb psixolojisi xidmətin əsas vəzifəsi şagirdlərin təlim-tərbiyəsindəki çətinlikləri, şəxsi və intellektual qüsurlarını aradan qaldırmaq, sosial cəhətdən fəal, yüksək idəyainamınə malik şəxsiyyətin formalaşmasında pedaqoji kollektivə kömək etməkdir. Təhsil müəsisələrində psixoloji biliklərdən ekspertiza, diaqnostika, korreksiya, konsultasiya və s. məqsədlər üçün kompleks istifadənin əzərdə tutan praktik fəaliyyət sahəsidir. Məktəb psixoloqunun fəaliyyətinin və məktəb psixoloji xidmətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

Psixoloji maarifləndirmə - cəmiyyətdə psixoloji bilikləri yaymaqdır. Bu zaman psixoloq insanların öz daxil potensialını, iris, genetik və etnopsixoloji imkanlarını müəyyənləşdirməkdə onlara yardımçı olur.

Psixoprofilaktika – uşağın psixoloji inkişafında baş verə biləcək qüsurların qarşısını almaqdır. Müəllim və şagirdlər də psixoloji biliklərə yiyələnərək tələbatı formalaşdırmaq, hər yaş mərhələsində psixi inkişaf imkanlarını artırmaq, pozuntuları və konfliktlərə haqqında vaxtında məsləhət qaldırmaqdır.

Psixokonsultasiya – psixoloqun müəllim, şagird və valideynlərə apardığı işdir, onun özünə nəzarət, özünü reallaşdırma, özünü təsdiq, özünü tərbiyə, qarşılıqlı münasibətlərin tənzimi, özünü təhsil və s. problemlərlə bağlı təhsil alanlara məsləhətlər verməsidir.

Psixodiaqnostika - şagirdlərin əqli və şəxsi imkanlarını aşkar etməkdir. O uşağın yeniyetmə və gənclərin müvafiq yaş dövrlərində psixoloji cəhətdən daha ətraflı öyrənilməsinə psixi anomaliyaların psixoloji gərginlik hallarını aşkar edilə bilməsinə kömək edir.

Psixokorreksiya - psixoloqun şagirdlərinə əqli inkişafı, həmyaşlıları və yaşlılarla qarşılıqlı münasibətlərində meydana çıxan çətinlikləri aradan qaldırmasıdır.

Psixoloji konsilium - psixoloqun mütəxəssislərlə apardığı fikrini mübadiləsidir. məs. tibbi-psixoloji, fizioloji-psixoloji, defektoloji-psixoloji, pedaqoji-psixoloji konsiliumlar, psixoloji konsiliumlar.

Dərsdə özünə nəzarət.

Dərsdə özünə nəzarət vacib məsələdir. O müəllimin pədaqoji qabiliyyətinin inkişafını sürətləndirir, təcrübəli müəllimlərin pədaqoji ustalığının sirlərini açır. Özünütəhlilə müraciət müəllim dərsdə özünü idarə və özünütəkmilləşdirmə üzrə mühüm silah əldə edir, müvəffəqiyyətli, uğurlu fəaliyyətin yollarını dərk edir və bu da öz növbəsində əməkdan razılıq hissi yaradır, müəllimin mənəvi qüvvələrini, yaradıcılıq həvəsini daha da artırır. Mənəvi özünütəkmilləşdirməyə cəhd müəllimin uğurlu professional fəaliyyətinin əsas şərti olur. Özünə nəzarət üçün bunları etmək lazımdır:

1) Dərsdə edilməsi nəzərdə tutulanlarla faktiki olaraq edilənləri tutuşdurmaq, qarşılaşdırmaq.

2) Nəzərdə tutulmuş nəticə ilə müqayisədə şagirdlərin irəliləmələrinin dərəcəsini aydınlaşdırmaq (biliklərdə, vərdişlərdə və inkişafda) 3) Dərsdə şagirdlərin həvəslə işləmələrini nəzərə almaq.

Dərsin keyfiyyət tərəfinin müəyyən edilməsi müəllim üçün ustalıq məktəbi, məşğələlərin təşkili üsulları və tərzlərinin şüurlu surətdə tətbiq edilməsinin əsas şərtidir. Müəllim nəyə müvəffəq olduğunu, nəyə müvəffəq olmadığını görür, müvəffəqiyyətsizliyinin səbəbini və onun aradan qaldırılması yollarını, nəyi inkişaf etdirmək və möhkəmləndirmək lazım olduğunu anlayır. Dərsin keyfiyyətini – “Sorğu-Şərh-Möhkəmləndirmə-Evə tapşırıq” sxemi üzrə müəyyən etmək olar. Dərsin təhlili aşağıdakıları müəyyən edir:

1) Aktuallaşdırmanın keyfiyyəti.

2) Yeni anlayışların və hərəkət tərzlərinin formalaşdırılması.

3) Bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması.

4) Dərsin şagirdlərə tərbiyəvi təsir göstərən ən vacib elementləri hansılardır.

Bütün bunlar isə dərsin keyfiyyətini səciyyələndirir. Beləliklə, dərsə hazırlıqda və onun aparılmasında müəllimin ustalığı müəkkəb işdir, lakin ona yiyələnmək hər bir yaradıcı işləyən müəllim üçün mümkün olandır.

Tərbiyəçinin ustalığı - yaradıcılıqdır

Tərbiyəçinin ustalığı hər bir ayrıca götürülmüş konkret hadisədə yaradıcılıqdır. Müəllim, tərbiyəçi şagirdlərə münasibətində, onlara təsiretmə üsullarını seçməkdə onların yaradıcı həllini axtarır və tapır. Məktəblilərin tərbiyəsinə düzgün rəhbərlik etmək üçün müəllim pedaqoji məsələlərin həllini qeyr-standart yollarını müntəzəm olaraq axtarmalıdır. Onun tərbiyəvi iş planı təcrübəli müəllimlərin iş planından istifadə etməklə düzgün, dəqiq planlaşdırılmalı, hərtərəfli inkişaf edəcək şəxsiyyətin tərbiyəsinin bütün tərəflərini əhatə etməli, son dərəcə müasir olmalı, konkret məqsədə xidmət etməli, elmi əsaslar üzərində, pedaqogikanın son nailiyyətləri əsasında qurulmalıdır. Tərbiyəvi iş planı tərtib edilərkən bu sxem üzrə hərəkət etmək lazımdır: nələri etməli, kimlər edəcəklər, hansı tarixlərdə ediləcək. Planlaşdırmanı bir neçə il perspektivini nəzərə almaqla aparmaq məqsədamüvafiqdir. Əsas odur ki, keçirilən tədbirlərin yeksənəkliyi uşaqları yormasın, tədbirlər maraqlı olsun. Tərbiyə işi təcrübəsində davranışında müəyyən əyrintilər olan çətin tərbiyə olunan uşaqlarla - əsasən də yeniyetmələrlə də işləmək lazım gəlir ki, bu da müəllimdən, tərbiyəçidən çoxlu diqqət, səbr, ustalığ, takt, həssaslıq tələb edən olduqca mürəkkəb bir işdir. Belə uşaqların davranışındakı əyrintilər – pedaqoji nəzarətsizliyin, onu əhatə edən və ona pozucu təsir göstərən ətraf mühitin nəticəsidir. Çətin uşaqlarla iş hökmən yenidən-tərbiyə kimi pedaqoji işi tələb edir. Yenidən tərbiyə həm tərbiyə olunan, həm də tərbiyəçi üçün çox çətin bir prosesdir. Tərbiyə olunan yeni yolun perspektivləri də maraqlandırılmalıdır. Tərbiyəçi isə insana inanmalı, onun keçmişini xatırlamadan bu gününü təhlil etməli, gələcəyini təsəvvür etməlidir, onunla yaxınlaşmaq üçün yollar axtarmalıdır. Tərbiyənin nəticəsi olduqca maraqlıdır. Bu məktəblilərin davranışındakı arzu olunan pedaqoji nəticələri özünə daxil edir. Tərbiyə fəaliyyətinin effektivliyini müəyyən etmək olduqca mürəkkəbdir. Tərbiyə işinin qiymətləndirilməsində əsas məsələ məktəblilərin tərbiyəlilik səviyyəsidir.

Tərbiyətmədə mühüm bacarıqlar

Tərbiyədə pedaqoji anlayış kimi pedaqoqun məqsədyönlü fəaliyyəti olub, uşaq şəxsiyyətinin maksimum inkişafına təsir edir, uşağın müasir mədəniyyət aləminə daxil olmasına şərait yaradır və onun öz həyatının subyektı olmasını, ləyaqətli insan kimi yetişməsinə təmin edir, onu həyatda cəmiyyətdə ictimai fayda verəcəyi fəaliyyətə hazırlaşdırma prosesidir. Tərbiyətmədə ünsiyyətin olması bu prosesə qeyri-adi bir xüsusiyyət verir. Ona görə də müəllim-şagird ünsiyyətinə xüsusi diqqət yetirilir. Tərbiyətmə prosesinin bir xüsusiyyəti də onun çoxamilli olmasıdır. Tərbiyətmə prosesində müxtəlif şəxslər: müəllimlər, valideynlər, tərbiyəçilər, yaxın qohumlar, dostlar, yaşadılar, ətraf mühit, televiziya və radio, videolar, mətbuat, kinofilmlər, bədii əsərlər, internet, kompyuter iştirak edir və bunların hər birinin özünəməxsus həm müsbət, həm də mənfi təsiri vardır. Bu tərbiyəvi təsir vasitələrini bir məcraya yönəltmək, yəni məktəbli şəxsiyyətinin formasına istiqamətləndirmək valideynlər, tərbiyəçilər və müəllimlərdən böyük ustalıq tələb edir. Tərbiyətmənin xüsusiyyəti əməli işlə sözün tamlığıdır. Buna görə də tərbiyətmə uzunmüddətli, nəticəsi çox gec görünən bir prosesdir. Məktəbdə tədris olunan fənlər və tərbiyəedici tədbirlərin hamısı uşaqlara elmi bilikləri, sağlam fikirləri, necib hisləri və keyfiyyətləri aşılamaqla tərbiyəedici ideyaları, pedaqoji həqiqətləri öyrədici səpkidə çatdırır. Fəzilət sayılan mənəvi keyfiyyətlər uşaqların başa düşəcəyi şəkildə maraqlı, cəlbedici, süjet və obrazlar vasitəsilə təqdim olunduqda onların qəlbine, əxlaqına, təfəkkürünə güclü təsir göstərir. Əməyə, zəhmətə bağlılıq, insana məhəbbət, halallıq, qeyrətlik, dostluqda sədaqətli olmaq və s. fəzilət əxlaqi keyfiyyətlər müasir tərbiyətmənin ruhunu təşkil edir. Əxlaqi dəyərlərin yüksək dəyərə malik olduğunu və zəruriliyini qabarıq şəkildə uşaqlara çatdırmaq üçün həmin keyfiyyətlərin əks qütbünü təşkil edən rəzil sifətlərin də (xəbislik, namərdlik, tənbellik, yalançılıq, satqınlıq, xainlik, qorxaqlıq, acgözlük, boşboğazlıq, loğvalıq, xəsislik, insafsızlıq və s. insanlığa ləkə gətirdiyini, şəxsiyyətini, ləyaqətini hecə endirdiyini, layiqincə izah etdikdə onlar həmin rəzil sifətlərdən uzaqlaşır.

Tərbiyəçinin ustalıq bacarıqları

Tərbiyə etməyi bacarmaq özü də bir növ ustalıqdır. Ustalıq – məktəblilərin effektiv inkişafını stimullaşdıran pədaqoji situasiyalari yaratmaq bacarığıdır. Kollektivə və onun hər bir üzvünə tərbiyəvi təsirin göstərilməsinə şəraitin yaradılması isə bir dəqiqəlik iş deyil, kollektiv yaradıcılıq fəaliyyətinin təşkili nəticəsində mümkündür. Tərbiyəçinin ustalıq bacarıqlarına bunlar aiddir:

- 1) Uşaqlar aləmində, ayrıca hər bir uşağın həyatında müxtəlif pədaqoji situasiyalarda baş verən prosesləri düzgün qavramaq bacarığı.
- 2) uşaqlarla oynamaq bacarığı.
- 3) situasiyanı müxtəlif tərəflərdən qiymətləndirmək bacarığı.
- 4) pədaqoji faktlar çoxluğundan ən əsasını ayırmaq bacarığı.
- 5) Bir situasiyada müxtəlif təsiretmə fəndlərindən istifadə etmək bacarığı.
- 6) Öz əhvali-ruhiyyə-sini, hislərini və fikirlərini sözlə, mimika ilə, hərəkətlərlə dəqiq ifadə etmək bacarığı.
- 7) Təlim, əmək, idman və bədii fəaliyyət proseslərində uşaqlarla əlaqə yaratmaq bacarığı.
- 8) Fərdi yanaşmanı düzgün tətbiq etmək bacarığı.
- 9) Uşaqların təşəbbüslərini inkişaf etdirmək bacarığı.
- 10) Çətin anlarda uşaqlara kömək etmək bacarığı.
- 11) Şagird kollektivinin rəyinə inanmaq, onlarla məslə-hətləşmək bacarığı.
- 12) özünüidarənin müxtəlif formalarından istifadə etmək bacarığı.
- 13) Hər bir şagirdə müsbət keyfiyyətləri axtarıb tapmaq və öz münasibətlərini bunlar üzərində qurmaq bacarığı.
- 14) Şagirdləri sevilən və sevilməyənə ayırmamaq bacarığı.
- 15) Hər cür zülmə, haqsızlığa, natəmizliyə qarşı barışmaz olmaq bacarığı.
- 16) Şagirdlərdə əxlaqi dəyərləri formalaşdırmaq bacarığı.
- 17) Şagirdlərdə xeyir və şər haqqında dəqiq təsəvvürlərə əsaslanan şəxsi inamlarını mühafizə etmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək bacarığı.

Tərbiyəçinin mövqeyi, idealları, qiymətli dəyərləri tərbiyə edilənlər üçün nümunədən başqa, həm də onun professional ustalığının əsasıdır. Tərbiyə prosesi texnologiyasının qayğısını çəkərək bütün münasibətlər sistemini inkişaf etdirən şəxs usta tərbiyəçi kimi yetişə bilər.

Pedaqoji təlqin, onun formaları

Pedaqoji təlqin müəllim və tərbiyəçilərin pedaqoji işdə, gündəlik təlim-tərbiyə fəaliyyətində istifadə etdikləri təlqindir. Qarşılıqlı pedaqoji təlqinin hər bir aktında təlqin elementlərindən istifadə edilir. Təlqində müəllimin nitqinin məzmunu, intonasiyası, onun parlaqlığı, ifadəliliyi, jestləri, mimikası, hərəkətləri uşağın hislərinə birbaşa təsir edir.

Pedaqoji təlqinin effektivliyinin ümumi şərtləri bunlardır:

Tədris materialının məzmunu;

Təlqin şəraiti;

Müəllimin təlqin müvəfəqiyyətinə münasibəti;

Şagirdlərin müəllimə münasibətləri (onun nüfuzu);

Təlqin anında uşağın yaş xüsusiyyətlərinin, fərdi keyfiyyətlərinin, əhvalının nəzərə alınması;

Müəllimin təlqin texnikasına sahibliyi;

Təlqində nəzərdə tutulmuş keyfiyyətlərin əldə edilməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılması;

Pedaqoji təcrübədə məktəblilərimiz üçün tipik olan məqsədli açıq və ya birbaşa təlqindən daha çox istifadə edilir. Bu cür təlqinlər komandalar, əmrlər və məsləhətədgici məsləhətlər formasında reallaşdırılır.

Komandalar və əmrlər şagirdlərə şüurun nəzarəti olmasından, avtomatik olaraq hərəkətlərin yerinə yetirilməsi vərdişlərinin yaradılmasına xidmət edir. Bu halda şagirdlər tələb olunan hərəkətlərin edilməsinin məqsədəuyğunluğunda müəllimə tamamilə etibar ediblər. Avtomatik icraetmə üçün nəzərdə. Tutulmuş bu cür söz təsiretmələri idmanda, oyunlarda, qayda-qanun yaradıcı situasiyalarda, hərbi-idman komandalarında ("Qalx!", "Düzlən!", "Addımla marş" və s.) müəllim tərəfindən tətbiq edilən lakonik göstərişlərdə geniş istifadə edilir.

Təlim-tərbiyə təcrübəsində tətbiq olunan bütün əmrləri və komandaları şərti olaraq bu tiplərə ayırırlar:

Əlavə və ya toplayıcı. Məsələn, "Diqqət!", "Hazırlaş!". Bunlar hər hansı hərəkətə ani, avtomatik olaraq hazırlıq xarakteri daşıyır;

İcraedici ("Düzlən!", "İrəli!", "Otur!", "Dur", "Farağat"). Bunların əksəriyyəti sırası komandalardır.

Qadağanedici ("Qurtar!", "Saxla"). Bunlar hər hansı bir hərəkətin yerinə yetirilməsini dayandırmağa, tormozlamağa doğru yönəldilmişdir;

Nümunəvi hərəkətlər ("Mənim kimi et", "Təkrar et")

Bunlar hər hansı hərəkətin şagirdlərə tam təkrarını etdirməkdir.

Birbaşa pedaqoji təlqindən başqa, məktəb təcrübəsində vasitəli yolla aparılan qapalı təlqindən də istifadə edilir. Bu cür təlqin imperativ formada deyil, cərəyan edən hadisələrin hər hansı faktına zahirən neytral münasibətdə və ya hər hansı hadisənin neytral şəklində təsvir edilir. Mütəmadi düzgün metodiki hazırlıq nəticəsində, məsələn, böyük emosional təsir gücünə malik nümunəni və ya hekayəni düzgün seçdikdə, vasitəli qapalı təlqin açıq birbaşa təlqindən daha effektiv olur.

Vasitəli qapalı təlqinin bu formalarını fərqləndirirlər:

1) Eyham (ümumi işdən uzaqlaşmış şagirdə müraciətlə müəllim qayğıkeşliklə deyir: "Sən təsadüfən yorulmamısan?")

2) Təlqinedici qapalı bəyənmə (müəllim yazı işlərini təhlil edərək deyir: "Mənə belə gəlir ki, bu əsərin yazı işlərinin təhlili Məmmədin inşasında daha dəqiq verilmişdir".)

3) Təqlinedici qapalı məzəmmət ("Deyəsən, kimsə özünü apara bilmir".)

Yadda saxlamaq lazımdır ki, birinə təsir edən təlqin forması başqa birinə təsir etmir. Bu da bütün insanların eyni xasiyyətdə olmasından xəbər verir.

Dərsdə müəllimin pedaqoji ustalığı.

Dərs müəllimin bütün fikirlərinin, hərəkətlərinin ətrafında fırlandığı bir mərkəzdir. Hər bir müəllim öz professional fəaliyyəti dövründə 25000-dən çox dərs deyir. Hamı da öz dərslərinin maraqlı, məzmunlu olmasını istəyir, usta-müəllim olmaq istəyir. Bunun üçün təcrübəli müəllim olmaq azdır. Müstəqil və məsuliyyətli yaradıcılıq işi olan dərs müəllimdən inkişaf etmiş yaradıcı təfəkkür, pedaqoji ustalığa tələb edir. Müəllimin apardığı dərslərin müvafəqiyyəti, əsasən, onun ideya-nəzəri və professional hazırlığından asılıdır. Müəllim fənn üzrə dərsləri, psixoloji-pedaqoji metodiki ədəbiyyatı, məktəb proqramı üzrə olan digər materialları müntəzəm olaraq mütləq etməli, istifadə edəcəyi təlim vasitələrini müəyyənləşdirməli və seçib ayırmaqdır. Dərslərin yaranması onun haqqında fikirləşməkdən başlayır. O da bir neçə elementdən ibarətdir. Bunlardan ən başlıcası dövlət proqramı tərəfindən proqramlaşdırılmış materialdır. Təcrübəli müəllimlər fənn üzrə proqramların məqsədini, vəzifəsini və quruluşunu yaxşı bilir və ondan düzgün, yerində istifadə etməyi də düzgün bacarırlar. Usta müəllim keçəcəyi materialı hər dəfə yeniləşdirir, müasir ictimai-siyasi şəraiti, elmi kəşfləri, mədəniyyətin yeni vəziyyətini öz dərslərində əks etdirməyə çalışır, öyrəniləcək materialın məzmununu təhlil edir, dərslərin məqsədini, vəzifələrini özü üçün müəyyənləşdirir. Hər bir dərslərin 3 əsas məqsədi var:

- 1) Tərbiyəedici
- 2) Öyrədici
- 3) İnkişafetdirici məqsədlər.

Müəllim pedaqoji əsər sayılan dərslərin müəllifidir. Dərs onun ilhamından, ustalığından, motivlərindən asılıdır. Bütün yaradıcılıq növlərinə xas olan proseslər pedaqoji yaradıcılıq üçün də səciyyəvidir. Müəllim də əvvəlcə dərs haqqında düşünür, sonra isə bu düşüncəsini dərslərin zamanı müəyyən düzəlişlər etməklə əsaslı sürətdə dərsləri – pedaqoji əsərini işləyib hazırlayır və reallaşdırır. Adətən, usta müəllim dərslər sistemini və konkret bir dərsləri uzun müddət düşünür, beynində saf-çürük edir. Dərs haqqında düşünmə isə bu elementlərdən ibarətdir: 1) dövlət proqramı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş materialın müəllim tərəfindən dərk edilməsi. 2) bu materialın müasir dövrün ideya vasitələri ilə, şagirdlərin inkişaf səviyyəsi ilə əlaqələndirilməsi. 3) bu materialın müəllimin mənəvi vəziyyəti ilə, iş və həyat təcrübəsi ilə əlaqələndirilməsi. 4) bu materialın əvvəllər öyrənilmiş və qarşıda öyrəniləcək materiallarla əlaqələndirilməsi. 5) bu materialın konkret siniflə konkret şagirdlərin psixologiyası ilə əlaqələndirilməsi.

Usta müəllim öz pedaqoji əsərini pedaqoji və psixoloji elmlərin mühüm nailiyyətləri ilə, fənnin tədrisi metodikası ilə bir çox digərlərlə bağlayır. Müəllimin dərslərini düşünüb hazırlayarkən bu dərslərdə təlim effektivliyini təmin etməyə, şagirdi təlimin subyektivi mövqeyində qoymağa, onu dərslərin həmmüəllifliyinə çevirməyə çalışır. Dərslərin işlənilib hazırlanmasında ilk növbədə istifadə olunacaq metodiki üsullar düzgün seçilməlidir.

Müəllim dərs haqqında düşüncələrini sabah keçəcəyi dərslərin planında yazılı şəkildə əks etdirməlidir. Burada dərslərin məqsədi, məzmunu, quruluşu və gedişatı öz əksini tapmalıdır. Dərslərin mərhələləri üzrə vaxt düzgün bölüşdürülməlidir. Bütün müəllimlər – həm gənc, həm də ən təcrübəli müəllimlər belə hökmən keçəcəyi tədris planını müvafiq olaraq tərtib etməli və öz konspektlərini konkret olaraq öyrənməlidirlər. Bu planı həyata keçirmək isə müəllimin fərdi xüsusiyyətlərindən daha çox asılıdır. Bütövləşkilə dərslərin müvafəqiyyəti isə müəllimin iş təcrübəsindən, dərslərin məzmunundan, tipindən və növündən asılıdır.